

เส้นทางการเรียนรู้ตามรอยประวัติศาสตร์เมืองซิงกอร่าสู่สิงหนคร*

SINGORA TO SINGHANAKHON: A HISTORICAL LEARNING ROUTE

ปรกรณ์ ลิมโยธิน¹, อังศณา ณ สงขลา^{2*}, นิลาวัลย์ ทิพย์บุญ²

Pakorn Limyothin¹, Angsana Na Songkhla^{2*}, Nilawan Tipboon²

¹คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ สงขลา ประเทศไทย

¹Faculty of Political Science, Hatyai University, Songkhla, Thailand

²คณะศึกษาศาสตร์และศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ สงขลา ประเทศไทย

²Faculty of Education and Liberal Arts, Hatyai University, Songkhla, Thailand

*Corresponding author E-mail: angšana@hu.ac.th

*Tel: 082-431-0436

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สำรวจ รวบรวม แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ในเขตเทศบาลเมืองสิงหนคร และ 2) สร้างเส้นทางการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในเขตเทศบาลเมืองสิงหนคร เป็นการวิจัยแบบ เชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ เจ้าหน้าที่เทศบาล ผู้นำชุมชน ผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ รวมจำนวน 31 คน ด้วยการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่มีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูล เชิงเนื้อหาและสรุปภาพรวมผลการวิจัย พบว่า สามารถกำหนดเป็นเส้นทางการเรียนรู้ตั้งแต่สมัยศรีวิชัย เมืองสงขลาเก่าหัวเขาแดง และแหลมสน สามารถจำแนกข้อมูลออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) ป้อมปราการ 2) บุคคลสำคัญ และ 3) ศาสนสถาน และได้พัฒนาเป็นสื่อการเรียนรู้ออนไลน์ HU MOOC บนแพลตฟอร์ม Lifelong Learning ของมหาวิทยาลัยหาดใหญ่ และออกแบบเส้นทางการเรียนรู้ จำนวน 2 เส้นทาง ได้แก่ 1) เส้นทางการเรียนรู้ที่ 1 จากศรีวิชัยสู่เมืองสงขลาเก่าหัวเขาแดง และ 2) เส้นทางการเรียนรู้ที่ 2 เมืองสงขลาเก่าแหลมสน - 4 วัด โดยเส้นทางเหล่านี้สามารถนำไปต่อยอดเป็น การออกแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ ได้อีกด้วย ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาเส้นทางการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์สามารถใช้ต่อยอดสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน โดยหน่วยงานภาครัฐ/เอกชนที่เกี่ยวข้องควรร่วมมือเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ร่วมกันในการประชาสัมพันธ์ความโดดเด่นของพื้นที่ในมิติของประวัติศาสตร์ผ่านช่องทางการสื่อออนไลน์ หรือการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างการรับรู้ถึงคุณค่าของแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ให้แก่เยาวชนหรือประชาชนในพื้นที่ และเทศบาลควรพัฒนาเส้นทางการเรียนรู้และสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาโดยเฉพาะนักท่องเที่ยวจากประเทศมาเลเซีย

คำสำคัญ: สิงหนคร, ซิงกอร่า, เส้นทางการเรียนรู้, เมืองสงขลาเก่า

Abstract

This article aims to: 1) Explore and compile historical learning resources within the Singhanakhon Town Municipality, and 2) Develop historical learning routes within the municipality. Utilizing a qualitative research methodology, purposive sampling was employed to select 31 key informants, including municipal officials, community leaders, and local experts. Data were collected via unstructured in-depth interview, and analyzed using content analysis to synthesize an overall overview. The findings reveal that the historical learning routes can be mapped chronologically, spanning from the Srivijaya period to the old Songkhla towns of Hua Khao Daeng and Laem Son. The compiled data are categorized into three primary typologies: 1) Fortifications, 2) Prominent historical figures, and 3) Religious sites. These findings have been integrated into an online learning module, “HU MOOC,” hosted on Hat Yai University’s Lifelong Learning platform. Furthermore, two distinct learning routes were designed: 1) Route 1 (From Srivijaya to the Old Songkhla Town of Hua Khao Daeng) and 2) Route 2 (The Old Songkhla Town of Laem Son-Four Temples). These routes offer versatile frameworks that can be further leveraged to design various forms of community-based participatory tourism. The results underscore that developing historical learning routes can effectively catalyze sustainable community-based tourism. Relevant public and private sectors should collaborate on spatial development initiatives to promote the area’s distinctive historical dimensions. This can be achieved through online media channels or activities designed to raise awareness of the historical value of these sites among local youth and the general public. Additionally, the municipality should enhance the learning routes and infrastructure to accommodate incoming tourists, particularly those from Malaysia.

Keywords: Singhanakhon, Singora, Learning Route, Songkhla Old Town

บทนำ

“สิงหนคร” เป็นหนึ่งในอำเภอที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดสงขลา เนื่องจากเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดสงขลา โดยมีประวัติการบันทึกของพ่อค้าชาวจีนที่ระบุถึงความเจริญรุ่งเรืองว่าดินแดนแห่งนี้เป็นเมืองท่าแห่งการแลกเปลี่ยนสินค้าทางทะเลที่เจริญรุ่งเรือง และเป็นเมืองท่าสำคัญของภาคใต้ โดยมีการติดต่อค้าขายกับชาวต่างประเทศ เช่น ชาวเปอร์เซีย อาหรับ และอินเดียจำนวนมาก นอกจากนี้ เป็นยุคแรกของการตั้งรกรากของชาวสงขลา เรียกว่า เมืองสงขลาฝั่งเขาแดงที่มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางการค้าขายทางทะเล สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 22 โดยมีดาโต๊ะ โมกอล ซึ่งมีเชื้อสายมุสลิมมาจากอินโดนีเซียเป็นผู้ปกครองเมืองในยุคนั้น ศูนย์กลางของเมือง “ซิงกอรา” หรือ “Singora” ตั้งขึ้นอยู่บริเวณปากน้ำหัวเขาแดง (พระครูโฆสิตวัณณานุกูล และคณะ, 2567) มีการขยายตัวทางด้านการค้ากับต่างประเทศ เช่น ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส ต่อมาในปี พ.ศ. 2163 สุลต่าน สุลัยมาน (ต้นตระกูล ณ พัทลุง)

บุตรคนโตของดาโต๊ะ โมกอล ได้รับแต่งตั้งจากสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมให้เป็นผู้สำเร็จราชการต่อจากบิดา ในยุคของสุลต่านสุลัยมานได้มีการปรับปรุงท่าเรือน้ำลึกและขยายการค้าให้เจริญยิ่งขึ้น โดยในยุคนั้นมีการสร้างกำแพงและป้อมสำหรับเมืองสงขลาที่หัวเขาแดงเป็นจำนวนมาก เนื่องจากลักษณะทางกายภาพของเมืองหัวเขาแดงเป็นภูเขาที่มีความลาดชันและติดกับบริเวณปากแม่น้ำจึงมีพื้นที่เหมาะแก่การสร้างป้อมปราการเพื่อสังเกตการณ์ดูข้าศึกที่จะเข้ามายังเขาแดง และเพื่อป้องกันการรุกรานจากภายนอก (โอวาท โกญจนวรรณ, 2531) เมืองสงขลาหัวเขาแดงเจริญรุ่งเรืองมาอย่างต่อเนื่องและเริ่มไม่ส่งบรรณาการให้แก่อยุธยา จนในปี พ.ศ. 2185 สุลต่านสุลัยมานได้ประกาศแข็งเมืองต่ออยุธยาตรงกับสมัยพระเจ้าปราสาททอง ต่อมาในปี พ.ศ. 2191 พระเจ้าปราสาททองได้โปรดเกล้าให้นำกองทัพเรือสมทบกับกองทัพของเมืองนครศรีธรรมราชเข้าตีเมืองหัวเขาแดงแต่ไม่สำเร็จ แม้อยุธยาจะส่งกองทัพไปปราบหลายครั้งแต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ แต่ในที่สุดสมัยสมเด็จพระนารายณ์เมืองสงขลา ก็พ่ายแพ้ต่อกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2223 เมืองสงขลาฝั่งเขาแดงถูกทิ้งร้างไปนาน และได้เกิดเมืองสงขลาขึ้นใหม่บริเวณเชิงเขาอีกด้านหนึ่ง เรียกว่า สงขลาฝั่งแหลมสน (วาทีณี ถนอมพลกรัง, 2554) เมืองสงขลาฝั่งแหลมสนตั้งอยู่อีกฟากของเชิงเขาแดงมีบทบาทสำคัญในการค้ากับจีน ทำให้มีชาวจีนอพยพมาตั้งรกรากจำนวนมาก ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินได้โปรดเกล้าให้หัวหน้าอากรรังนกซึ่งเป็นชาวจีนฮกเกี้ยนขึ้นเป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองสงขลา (ตันตระกุล ณ สงขลา) เมืองสงขลากลับมาเจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง เป็นเมืองท่าขนาดใหญ่ในการค้าขาย แต่ด้วยพื้นที่คับแคบเกินไปต่อการขยายเมือง จึงทำให้มีการย้ายเมืองไปอยู่ฝั่งบ่ออย่างซึ่งตั้งอยู่ฝั่งตรงข้าม และเป็นที่ตั้งของอำเภอเมืองสงขลาในปัจจุบัน (วุฒิชัย เพชรสุวรรณ, 2568)

จากที่กล่าวมาในข้างต้นจะเห็นได้ว่าเขตเทศบาลเมืองสิงหนครเป็นบริเวณที่มีฐานทุนทางภูมิศาสตร์และมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์อย่างแข็งแกร่ง ทั้งยังเคยเป็นเมืองหลวงเก่าของสงขลาในอดีต คือ หัวเขาแดงและแหลมสน ประชาชนอาศัยร่วมกันอยู่ภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรมทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิม ผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ทั้งไทย - จีน ผสมผสานอยู่ร่วมกันมาอย่างยาวนาน โดยมีร่องรอยสิ่งก่อสร้างทางโบราณคดี ทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุกระจายตัวอยู่โดยรอบของเมือง ส่งผลให้สิงหนครกลายเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่วัฒนธรรมในการผลักดันสงขลาเข้าสู่มรดกโลก โดยเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2567 “เมืองเก่าสงขลาและชุมชนที่เกี่ยวข้องริมทะเลสาบสงขลา” ได้รับบรรจุในบัญชีรายชื่อเบื้องต้น (Tentative List) ของยูเนสโก (UNESCO) เป็นที่เรียบร้อยแล้ว โดยเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ครอบคลุม 4 พื้นที่หลัก เมืองโบราณพังยาง เมืองโบราณพะโคะ และเมืองโบราณสีหัง: แหล่งชุมชนโบราณริมทะเลสาบ, เมืองโบราณสทิงพระ: ศูนย์กลางวัฒนธรรมและการศาสนาสำคัญ, เมืองป้อมค่ายชิงกอร่า (เขาแดง): ร่องรอยป้อมปราการทางทะเล และเมืองเก่าสงขลา (บ่ออย่าง): พื้นที่เมืองวัฒนธรรมยุคหลัง (สืบทอด ศรีสุข, 2568)

การเข้าเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ที่ได้รับการผลักดันเพื่อผลักดันสงขลาเข้าสู่การเป็นมรดกโลกอย่างเต็มตัวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ มิติ โดยเฉพาะมิติการสร้างความรู้ความตระหนักรู้ของประชาชนในพื้นที่ให้เกิดการรับรู้ต่อการเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้น ดังนั้น จึงถือเป็นประเด็นสำคัญที่จะต้องร่วมสร้างความเข้าใจร่วมกันตั้งแต่ระดับฐานรากขึ้นสู่ระดับบริหารตามแนวคิดของการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area Based) เน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อบูรณาการยกระดับการพัฒนาไปสู่มิติอื่น ๆ ต่อไป (บัญญัติ แพรกปาน และคณะ, 2568) นอกจากนี้สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (2561 - 2580) ที่กำหนดให้ความสำคัญในการพัฒนาพื้นที่และเมืองอัจฉริยะ

ให้น่าอยู่ ปลอดภัย และเติบโตอย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่จะทำให้เมืองเป็นเมืองที่น่าอยู่ (Livable City) และมีการเติบโตอย่างยั่งยืนได้ (Sustainable Growth) คือ การพัฒนาและยกระดับศักยภาพของผู้นคนในเมือง เพราะคนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของการพัฒนา การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างจริงจังโดยการสร้างนิเวศของการเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะความเข้าใจในบริบทหรือภูมิสังคมของพื้นที่นั้น ๆ เพื่อให้เกิดความรัก และความเข้าใจในถิ่นฐานตน การเข้าถึงและการพัฒนาเมืองของตนเองจึงจะเกิดขึ้นอย่างมีส่วนร่วมด้วยการ บูรณาการองค์ความรู้ที่มีอยู่และพัฒนาเป็นเส้นทางการเรียนรู้เพื่อต่อยอดสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ตามผู้วิจัย พบว่า การสร้างความตระหนักรู้ของผู้นคนในพื้นที่ ผู้นำชุมชน ไปจนถึงหน่วยงานบริหารของภาครัฐยังมีความเป็นปัจเจกขาดการบูรณาการทำงานร่วมกัน และยังขาดชุดข้อมูลสำคัญที่สังเคราะห์จากฐานทุนประวัติศาสตร์ในพื้นที่ ไปจนถึงการจัดทำเส้นทางการเรียนรู้เพื่อกระตุ้นการสร้างการรับรู้ ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเส้นทางการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เพื่อจัดทำเป็นชุดข้อมูล ด้วยเล็งเห็นว่าองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้จะเป็นทุนวัฒนธรรมให้ประชาชนในพื้นที่สามารถนำไปต่อยอดและเพิ่มคุณค่าให้แก่ชุมชนของตน เพื่อสร้างความภาคภูมิใจและบอกต่อถึงเอกลักษณ์ชุมชน กระตุ้นการมีส่วนร่วมในชุมชน สร้างความรู้สึกรักผูกพันและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นให้เข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป สอดคล้องกับทฤษฎีการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) ที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตมิติด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสำรวจ รวบรวม แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ในเขตเทศบาลเมืองสิงหนคร
2. เพื่อสร้างเส้นทางการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในเขตเทศบาลเมืองสิงหนคร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ มีวิธีดำเนินการวิจัย ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

รูปแบบการวิจัย งานวิจัยนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้แนวคิดเกี่ยวกับการรวบรวมเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ศึกษาและการลงสำรวจพื้นที่แหล่งโบราณสถาน วิถีชีวิต ภูมิปัญญาชาวบ้าน การมีส่วนร่วมของชุมชน ความรู้ความเข้าใจ ประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในเขตพื้นที่เทศบาลเมืองสิงหนคร อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการ และผู้นำกลุ่มองค์กร ผู้นำท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้ที่สัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่หรือมีองค์ความรู้เรื่องเล่าชุมชน พร้อมทั้งมีบทบาทหน้าที่และมีความประสงค์ในการพัฒนาเส้นทางการเรียนรู้ รวมจำนวน 31 คน ใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ตามแนวคิดและทฤษฎีที่ได้ทำการทบทวนไว้และออกแบบคำถามเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง แต่มีประเด็นคำถามตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย สัมภาษณ์เป็นรายบุคคลและรายกลุ่มมีลักษณะคำถามปลายเปิด

การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ใช้วิธีการสังเกต การจัดบันทึก การบันทึกภาพและเสียง การเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนสิงหาคม - พฤศจิกายน พ.ศ. 2567 ณ ห้องประชุมเทศบาลเมืองสิงหนคร

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) เพื่อยืนยันว่าข้อมูลที่ได้นั้นถูกต้องหรือไม่ โดยมีรายละเอียด ดังนี้ เมื่อได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และจัดบันทึกมาแล้ว ผู้วิจัยได้ตรวจสอบ ความถูกต้องเพียงพอและความเชื่อถือของข้อมูลที่ได้มาจากข้อมูลบุคคล สถานที่ และเวลา จนกระทั่งข้อมูลไม่มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมเรียกว่าข้อมูลถึงจุดอิ่มตัว แล้วนำข้อมูลที่ได้นำมาจำแนกหมวดหมู่ ตีความ ประมวลผลและนำเสนอ

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาข้อมูลฐานทุนทางประวัติศาสตร์ของเทศบาลเมืองสิงหนครเพื่อสร้างเส้นทางเรียนรู้และการท่องเที่ยวตามรอยประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณสถาน และความเป็นมาของเมืองสิงหนคร พบว่า ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ประชาชนในพื้นที่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ เทศบาลเมืองสิงหนคร สำนักศิลปากรที่ 11 สงขลา มีความเห็นตรงกันและสอดคล้องกัน มีความต้องการและความพร้อมในการสนับสนุนพัฒนาฐานทุนทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยวตลอดจนเยาวชนในพื้นที่ตามลำดับความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และความสะดวกในการเข้าถึงสถานที่ต่าง ๆ โดยประสงค์ให้มีการทำบันทึกข้อตกลงการดำเนินงานร่วมกันระหว่างเทศบาลและคณะผู้วิจัยมหาวิทยาลัยหาดใหญ่ ไปจนถึงการบรรจุไว้ในแผนปฏิบัติงานของทางเทศบาลเพื่อร่วมกันพัฒนาพื้นที่ต่อไป

ภาพที่ 1 การประชุมกลุ่มเพื่อชี้แจง สร้างความเข้าใจ รับฟังข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะ

จากการประชุมดังกล่าวนำไปสู่การดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 คือ สำรวจ รวบรวม แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ในเขตเทศบาลเมืองสิงหนคร โดยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ รวมถึงจาก คำบอกเล่าของผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน และนักโบราณคดี จากสำนักศิลปากรที่ 11 สงขลา ผลจากการศึกษา สำรวจ และรวบรวมข้อมูลโดยอิงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตามรอยเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงและแหลมสน สามารถสังเคราะห์ชุดข้อมูลออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. ป้อมปราการ เมืองสงขลาเก่าฝั่งหัวเขาแดงนั้นสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระหัตถเลขา ในสมัยพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ที่ว่าเมืองสงขลาขึ้นกับกรุงศรีอยุธยา ในฐานะเมืองประเทศราช ปกครองโดยดาโต๊ะ โมกอล ผู้ได้รับการแต่งตั้งจากสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมในปี พ.ศ. 2150 และปกครองต่อมาโดยสุลต่านสุลัยมาน ซึ่งเป็นผู้ปกครองกลุ่มมุสลิมที่มีความสามารถด้านการค้าและการสู้รบ ปกป้องบ้านเมือง ช่วงเวลาดังกล่าวเมืองสงขลาได้เจริญขึ้นมาก อีกทั้งมีการติดต่อค้าขายกับต่างชาติ เช่น ดัตช์ อังกฤษ ฝรั่งเศส เป็นต้น ส่งผลให้เป็นเมืองที่มีป้อมปราการล้อมรอบเพื่อป้องกันจากการถูกโจมตีจากโจรสลัด และเพื่อสร้างความมั่นใจให้เรือสำเภาที่เดินทางมาค้าขาย เป็นยุคที่มีการสร้างป้อม คู ประตู หอรบ อย่างแน่นหนา บันทึกของพ่อค้าและนักเดินเรือชาวอาหรับเปอร์เซีย ระหว่างปี พ.ศ. 1993 - 2093 เรียกสงขลาบริเวณริมเขาแดงว่า “ซิงกูร์” หรือ “ซิงกอร่า” จากจำนวนป้อมปราการที่มีอยู่จำนวน มากนั้น จากการสำรวจสามารถพบร่องรอยป้อมปราการอย่างน้อย 14 ป้อม แบ่งออกเป็น 1) ป้อมบนที่ราบและเชิงเขา ลักษณะเป็นป้อมขนาดกลางรูปสี่เหลี่ยม มีช่องทางเข้าหรือบันไดอยู่ทางด้านในหรือด้านล่าง ได้แก่ ป้อมหมายเลข 1, 2, 3 และ 9 เป็นต้น 2) ป้อมบนเขา และลาดเขา มีลักษณะเป็นป้อมรูปสี่เหลี่ยม มีช่องมองและส่งสัญญาณมายังเบื้องล่าง ได้แก่ ป้อมหมายเลข 4, 6 และ 8 เป็นต้น 3) ป้อมในทะเล พบร่องรอยในทะเลอ่าวไทยอยู่ทางเหนือของเมืองสงขลา สันนิษฐานว่า คือ ป้อมหมายเลข 14

จากจำนวนป้อมปราการที่รายล้อมอยู่รอบเขตเทศบาลเมืองสิงหนคร สำรวจแล้ว พบว่า มีป้อมปราการที่สามารถเชื่อมโยงเป็นเส้นทางการเรียนรู้เพื่อต่อยอดในการศึกษาและการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ดังนี้

ตารางที่ 1 ข้อมูลป้อมปราการที่สามารถเชื่อมโยงเป็นเส้นทางการเรียนรู้ในเขตเทศบาลเมืองสิงหนคร

ป้อมหมายเลข	ประเภท	ที่ตั้ง	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม
1	บนที่ราบ	ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกของเมืองสงขลาเก่า อยู่ห่างจากถนนหัวเขาแดง - ระโนด 240 ม. ด้านทิศเหนือติดกับคูเมือง	กว้าง 15 ม. ยาว 20.8 ม. สูง 5.86 ม. เดิมเป็นผังรูปวงรี มีการสร้างป้อมผังเหลี่ยมทับผังเดิมเพียงครึ่งหนึ่งเป็นป้อมเดียวในเขตเมืองสงขลาเก่าที่ยังเหลือแนวกำแพงเมืองก่อหินฉาบปูน โดยแนวกำแพงเมืองต่อออกไปทางทะเล มีช่องสำหรับวางปืน
4	บนเขา	ตั้งอยู่บนเชิงเขาค่ายม่วงบริเวณที่ลาดชัน อยู่ในแนวป้อมเมืองด้านใต้	กว้าง 8.20 ม. ยาว 12.50 ม. สูง 4.20 ม. ผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เนื่องจากตั้งอยู่ที่ลาดชันจึงทำให้เห็นภูมิประเทศโดยรอบ ด้านข้างทั้งสองข้างเป็นรูปสามเหลี่ยม มีกำแพงบังรอบ 4 ด้าน สภาพค่อนข้างสมบูรณ์
5	บนเขา	ตั้งอยู่บนเชิงเขาค่ายม่วงสูงขึ้นไปจากป้อมหมายเลข 4 ประมาณ 105 ม. แต่ตั้งอยู่ในบริเวณลาดชันกว่า	กว้าง 7.50 ม. ยาว 12.50 ม. สูง 3.80 ม. ผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีรูปแบบเหมือนป้อมหมายเลข 4
6	บนเขา	ตั้งอยู่ส่วนบนของเขาค่ายม่วงในแนวป้อมเมืองด้านทิศใต้ ห่างจากป้อมหมายเลข 5 ขึ้นไปประมาณ 120 ม.	กว้าง 13.27 ม. ยาว 21.10 ม. สูง 2.71 ม. มีกำแพงบังทั้ง 4 ด้าน ผังป้อมมีลักษณะสอบขึ้น สภาพมีความสมบูรณ์ มีช่องวางปืน สามารถมองเห็นทะเลอ่าวไทยได้ในทิศตะวันออกและมองเห็นทะเลสาบสงขลาได้ในทิศตะวันตก

ตารางที่ 1 ข้อมูลป้อมปราการที่สามารถเชื่อมโยงเป็นเส้นทางการเรียนรู้ในเขตเทศบาลเมืองสิงหนคร (ต่อ)

ป้อมหมายเลข	ประเภท	ที่ตั้ง	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม
8	บนเขา	ตั้งอยู่ทางทิศเหนือทางด้านหน้าของเมืองสงขลา เชิงเขาแดง หันหน้าออกสู่ทะเลอ่าวไทย ใกล้ปากน้ำเมืองสงขลา ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญ ใช้เป็นป้อมสังเกตการณ์	กว้าง 11.55 ม. ยาว 17.54 ม. สูง 0.90 - 0.24 ม. เป็นป้อมที่ก่อสร้างลงบนพื้นหินภูเขาและก่อไปตามสภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นลาดเอียงจากทิศใต้ไปยังทิศเหนือ พบปืนใหญ่วางอยู่ข้างในป้อม 1 กระบอก มีช่องวางปืนทั้ง 4 ด้านมีช่องระบายน้ำ อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์
9 (ป้อมเขาน้อย)	บนที่ราบ	ตั้งอยู่ที่ราบเชิงเขาน้อย มุมเมืองสงขลาเก่าทางทิศตะวันตก ติดกับถนนหัวเขาแดง-เกาะยอ ห่างจากป้อมหมายเลข 1 ประมาณ 1 กม. ห่างจากเจดีย์บันยอดเขาน้อยไปทางตะวันตก 300 ม.	กว้าง 14.20 ม. ยาว 14.50 ม. สูง 4.75 ม. เป็นป้อมแปดเหลี่ยมทรงสอบปลายที่สร้างขึ้นด้วยหิน สอดด้วยปูนขาว สภาพค่อนข้างสมบูรณ์ มีช่องสำหรับวางปืนใหญ่ ภายในป้อมเป็นเนินดินลาดเอียง มีกำแพงบังทั้ง 4 ด้าน ซึ่งมีช่องมองที่จะต้องมองเฉียงจึงจะเห็นภายนอกได้ เป็นป้อมที่ใช้ในการสู้รบ ป้องกันการรุกราน

จากตารางที่ 1 พบว่า ป้อมปราการที่ผู้วิจัยได้คัดเลือกเพื่อนำมาเชื่อมโยงเป็นเส้นทางการเรียนรู้ นั้น พิจารณาจากทำเลที่ตั้ง ความสมบูรณ์ และความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยพบว่า จาก 14 ป้อมปราการ สามารถนำมาร้อยเรียงเป็นเส้นทางการเรียนรู้ จำนวน 6 ป้อม ตั้งอยู่บนที่ราบ จำนวน 2 ป้อม และตั้งอยู่บนเขา จำนวน 4 ป้อม

ภาพที่ 2 ป้อมหมายเลข 1

ภาพที่ 3 ป้อมหมายเลข 4

ภาพที่ 4 ป้อมหมายเลข 5

ภาพที่ 5 ป้อมหมายเลข 6

ภาพที่ 6 ป้อมหมายเลข 8

ภาพที่ 7 ป้อมหมายเลข 9

2. บุคคล (ผู้ปกครอง บุคคลสำคัญ) เมืองสงขลาหัวเขาแดง มีผู้ปกครองที่มาจากตอนกลางของชวา นับถือศาสนาอิสลาม และต่อมาในยุคแหลมสนได้เปลี่ยนเป็นชาวจีนที่มั่งคั่งร่ำรวยในประเทศไทยขึ้นมาเป็นผู้ปกครอง แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ผสมผสานอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ สรุปข้อมูล ดังนี้

ตารางที่ 2 ข้อมูลบุคคลสำคัญที่สามารถเชื่อมโยงเป็นเส้นทางการเรียนรู้ในเขตเทศบาลเมืองสิงหนคร

สถานที่	ที่ตั้ง	ความสำคัญ
สุสานสุลต่านสุลัยมาน	หมู่ 1 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร ริมทางหลวงสาย 408 (สิงหนคร-ระโนด) ก่อนถึงโรงเรียนสงขลาวิทยาคม	เป็นที่ฝังศพพระยาแขกมรหมื่น หรือสุลต่านสุลัยมาน บุตรของดาโต๊ะ โมกอล ผู้ปกครองเมืองสงขลาหัวเขาแดงที่เดินทางมาจากเมืองสาเลห์ (ตอนกลางของชวา) นับถือศาสนาอิสลาม และเป็นต้นตระกูล ณ พัทลุง ถือเป็นผู้ปกครองที่สร้างคุณประโยชน์ให้แก่เมืองสงขลาหัวเขาแดง โดยเฉพาะการสร้างป้อมปราการที่มีกระจายอยู่ทั่วเมือง สิงหนครในปัจจุบัน
สุสานตระกูล ณ สงขลา	หมู่ 4 บ้านหัวเขา อำเภอสิงหนคร หรือเรียกกันว่า “บ้านโน”	เป็นฮวงซุ้ยของผู้ปกครองเมืองสงขลาซึ่งเป็นชาวจีนที่มั่งคั่งร่ำรวยอยู่ในเมืองสงขลาในยุคแหลมสน และเป็นต้นตระกูล ณ สงขลา ตั้งอยู่เชิงเขาเมือง รวม 13 สุสาน มีเนื้อที่ทั้งหมด 3 แปลง ไม่ติดต่อกัน รวมเนื้อที่ประมาณ 59 ไร่ 47 ตารางวา แต่ละสุสานมีศิลาจารึกภาษาจีนบอกปีที่สร้างและบอกประวัติไว้ชัดเจนมี สุสานฝังศพเจ้าเมือง 5 สุสาน คือ แปลงที่ 1 หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (เหยี่ยง) เจ้าเมืองอินทรีศรี (บุญหุ่ย) และแปลงที่ 2 พระวิเศษภักดี (เถียนจง) พระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาคนที่ 6 และแปลงที่ 3

จากตารางที่ 2 พบว่า แหล่งเรียนรู้ด้านบุคคลสำคัญแบ่งตามยุคสมัยของประวัติศาสตร์สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ยุค คือ สุสานสุลต่านสุลัยมาน เชื่อมโยงยุคเมืองสงขลาเก่าหัวเขาแดงที่มีผู้ปกครองนับถือศาสนาอิสลาม และสุสานตระกูล ณ สงขลา เชื่อมโยงยุคเมืองสงขลาเก่าแหลมสนที่มีผู้ปกครองเป็นชาวจีนอพยพ แหล่งท่องเที่ยวทั้งสองเป็นภาพสะท้อนของบุคคลสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันแบบพหุวัฒนธรรม

ภาพที่ 8 สุสานสุลต่านสุลัยมาน

ภาพที่ 9 สุสานตระกูล ณ สงขลา

3. ศาสนสถาน จากการสำรวจศาสนสถานที่สำคัญของเมืองสงขลาทั้ง 2 ยุค พบศาสนสถานสำคัญ ดังนี้
ตารางที่ 3 ข้อมูลศาสนสถานที่สามารถเชื่อมโยงเป็นเส้นทางการเรียนรู้ในเขตเทศบาลเมืองสิงหนคร

ศาสนสถาน	ที่ตั้ง	ความสำคัญ
ฐานเจดีย์ บนภูเขาน้อย	ภูเขาน้อย หมู่ 7 บ้านบนเมือง ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร สามารถเดินขึ้นได้จากทาง วัดเขาน้อย หรือจากทาง ด้านหลังป้อมหมายเลข 9	เป็นฐานเจดีย์ขนาดใหญ่ สี่เหลี่ยมจัตุรัสมีกว้างประมาณ 20 เมตร ยาว 20 เมตร เป็นวัดโบราณสมัยศรีวิชัย ราวพุทธศตวรรษที่ 13 ภายในมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ฝีมือช่างท้องถิ่นสมัยอยุธยา อยู่ที่มุมทั้ง 4 ของฐาน โบราณวัตถุที่ขุดพบ เช่น จันทราศาลา เศียรเทวดา ศิลา เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าพื้นที่รอบหัวเขาแดงมีผู้คนอยู่อาศัย ก่อนการก่อตั้งเมืองสงขลา หรือ “ชิงกอรา” เป็นเวลาหลายร้อยปี
วัดสุวรรณคีรี (วัดออก)	บ้านแหลมสน ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร	ไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอนว่าใครเป็นผู้สร้าง อาจจะเป็นวัดร้างมาแต่เดิม ตั้งแต่สมัยอยุธยา และได้รับการบูรณะหรือไม่ก็สร้างขึ้นใหม่ ในสมัย รัชกาลที่ 1 มีภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งดงาม เป็นวัดที่ใช้ทำพิธีถือน้ำ พระพิพัฒน์ สัตยาในช่วงที่เมืองสงขลาตั้งอยู่ที่แหลมสนและถือเป็น วัดประจำตระกูล ณ สงขลา นอกจากนี้ มีตำนานเล่าว่าสมเด็จพระเจ้าตากสิน ได้เคยมาพำนักที่วัดแห่งนี้ด้วยเช่นกัน
วัดบ่อทรัพย์	บ้านแหลมสน ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร	เป็นวัดที่มีภูมิไม่โบราณ มีบ่อน้ำขนาดใหญ่บริเวณด้านหน้า เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 7 เมตร เรียกว่า “บ่อขับ” เป็นบ่อน้ำ ที่ซึมซับลงมาจากภูเขาอันเป็นที่มาของชื่อ “วัดบ่อทรัพย์” ในอดีตบ่อขับ เป็นที่เลื่องลือ ในการรักษาโรค
วัดศิริวรรณवास (วัดตก)	บ้านแหลมสน ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร	เป็นวัดโบราณสร้างโดยเจ้าเมืองสงขลา แต่เดิมเป็นวัดร้าง สิ่งสำคัญ ภายในวัด คือ อุโบสถ และหอรบะซังที่แสดง ถึงศิลปกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ที่สวยงาม รวมทั้งกำแพงแก้วที่สร้างก่อล้อมอุโบสถ โดยที่ทางเข้า ด้านทิศตะวันออก ทำซุ้มประตูแบบเก๋งจีน
วัดภูผาเบิก	บ้านแหลมสน ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร	สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภายในวัดมีสถาปัตยกรรม ที่โดดเด่น ได้แก่ พระอุโบสถ หอรบะซังฝีมือช่างพื้นถิ่นใต้ ศาลา การเปรียญ กุฏิเรือนไทย หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาพื้นถิ่นปลาย แหลมแบบเกาะยอ หน้าจั่วและหลังคา มีลักษณะผสมผสานระหว่าง ศิลปะไทยและศิลปะโคโลเนียนซึ่งเป็นที่ยอมรับในช่วงรัชกาลที่ 6 กำแพง กันดินและบันไดเป็นหินแกรนิตวางทับซ้อนกัน

ตารางที่ 3 ข้อมูลศาสนสถานที่สามารถเชื่อมโยงเป็นเส้นทางการเรียนรู้ในเขตเทศบาลเมืองสิงหนคร (ต่อ)

ศาสนสถาน	ที่ตั้ง	ความสำคัญ
เจดีย์องค์ดำ	ตั้งอยู่บนยอดเขาแดง	เป็นเจดีย์ทรงเครื่องย่อมุมไม้สิบสองทั้ง 2 องค์ เจดีย์ องค์ดำสร้างขึ้น
องค์ขาว	ตำบลเขาแดง อำเภอสิงหนคร	เมื่อ พ.ศ. 2375 เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งชัยชนะ ในการรักษาขอบขันพสีมา
บนเขาค่ายม่วง		เมืองชายแดนใต้ซึ่งมาชุมนุมทัพบริเวณเขาแดงโดยการนำทัพของพระยา พระคลัง (ดิศ บุนนาค) ส่วนองค์ขาวสร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. 2382 โดยพระยาพิพัฒน์รัตนราชโกษา (ทัต บุนนาค) เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่ง ชัยชนะในครั้งที่ยกทัพมายังเมืองปัตตานี และไทรบุรี

จากตารางที่ 3 พบว่า ศาสนสถานที่สามารถเชื่อมโยงเป็นเส้นทางการเรียนรู้ในเขตเทศบาลเมืองสิงหนคร มีอายุตั้งแต่สมัยศรีวิชัยราวพุทธศตวรรษที่ 13 คือ ฐานเจดีย์บนภูเขาน้อยที่เป็นหลักฐานยืนยันว่าพื้นที่รอบหัวเขาแดง มีผู้คนอยู่อาศัยก่อนการก่อตั้งเมืองสงขลา หรือ “ชิงกอรา” โดยฐานเจดีย์ดังกล่าวตั้งอยู่ใกล้กับป้อมเขาน้อย หมายเลข 9 นอกจากนี้ ยังพบว่า เมืองสงขลายุคแหลมสนมีการสร้างวัดในพื้นที่ติดต่อกัน ได้แก่ วัดวัดสุวรรณคีรี วัดบ่อทรัพย์ วัดศิริวรรณवास และวัดภูผาเบิก ซึ่งมีความสะดวกในการพัฒนาเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี สำหรับเจดีย์องค์ดำ องค์ขาว บนเขาค่ายม่วงนั้นเหมาะสำหรับการพัฒนาเป็นเส้นทางการเรียนรู้เชิงผจญภัยได้เนื่องจากตั้งอยู่บนยอดเขาสูง และระหว่างทางจะพบกับป้อมปราการหมายเลข 4, 5 และ 6 โดยข้อมูลทั้ง 3 ประเภทจากผลการวิจัยได้ถูกนำไปพัฒนาเป็นสื่อการเรียนรู้ออนไลน์ตามยุคสมัยประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลาเก่าหัวเขาแดงและแหลมสนในรูปแบบ MOOC

ภาพที่ 10 ฐานเจดีย์เขาน้อย

ภาพที่ 11 วัดสุวรรณคีรี

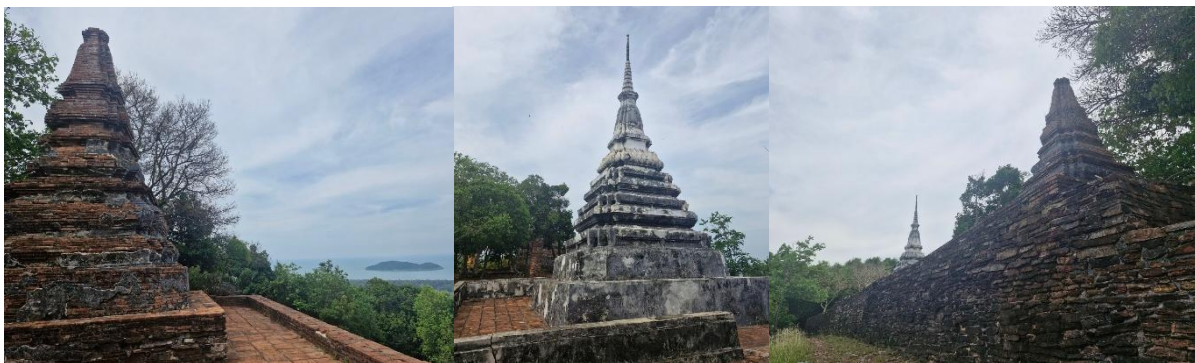
ภาพที่ 12 วัดบ่อทรัพย์

ภาพที่ 13 วัดศิวิรรณาวาส

ภาพที่ 14 วัดภูผาเบิก

ภาพที่ 15 เจดีย์องค์ดำ องค์ขาว

ภาพที่ 16 แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ภายในเขตเทศบาลเมืองสิงหนคร

ชุดข้อมูลแหล่งเรียนรู้ที่คณะผู้วิจัยได้จัดทำขึ้นมานั้นได้มีการเผยแพร่ไปยังเทศบาลเมืองสิงหนครเพจเฟซบุ๊กของ Learning City Singora สิงหนคร นอกจากนี้ ทางคณะผู้วิจัยได้ผลิตรายวิชา Learning City สิงหนครศึกษา รวบรวมข้อมูลความเป็นมา ประวัติศาสตร์ และโบราณสถานในรูปแบบแหล่งเรียนรู้ออนไลน์ HU MOOC ผ่านแพลตฟอร์ม Lifelong Learning ของมหาวิทยาลัยหาดใหญ่ เพื่อการเรียนรู้ที่ยั่งยืนโดยเปิดให้นักศึกษา และประชาชนที่สนใจได้สมัครเรียนออนไลน์

ภาพที่ 17 รายวิชาสิงหนครศึกษาบนแพลตฟอร์ม Lifelong Learning

จากการสำรวจสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลาที่ได้กล่าวมาแล้ว สามารถแบ่งออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ แหล่งเรียนรู้สมัยศรีวิชัย แหล่งเรียนรู้เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง และแหล่งเรียนรู้เมืองสงขลา ฝั่งแหลมสน นอกจากนี้ พบว่า แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ กระจายตัวอยู่ทั่วบริเวณของเขตเทศบาลเมือง สิงหนคร ส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่หรือนักท่องเที่ยวที่ต้องการเรียนรู้เรื่องราวของเมืองเก่าสงขลาฝั่งเขาแดงและแหลมสน ไม่สามารถเริ่มต้นการเดินทางได้ถูกต้อง จึงเชื่อมโยงไปยังวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ที่มุ่งสร้างเส้นทางการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในเขตเทศบาลเมืองสิงหนครโดยจัดทำเป็นเส้นทางการเรียนรู้ตามช่วงอายุของสถานที่ และประเภทของสถานที่ เพื่อให้การเดินทางในแต่ละครั้งสามารถเริ่มต้นได้ง่ายขึ้นโดยคำนึงถึงความสะดวกในการเดินทาง ระยะทางของแต่ละสถานที่ และความเชื่อมโยงของประวัติศาสตร์ภายใน 1 วัน โดยสามารถแบ่งได้ 2 เส้นทาง ได้แก่ เส้นทางที่ 1 ศรีวิชัย - เมืองสงขลาเก่าหัวเขาแดง สามารถเดินทางโดยรถยนต์ขึ้นแพขนานยนต์จากอำเภอเมืองสงขลา หรือข้ามสะพานติณสูลานนท์มาจากเกาะยอ เริ่มต้นที่ 1) สุสานสุลต่านสุลัยมานบุตรของดาโต๊ะ โมกอล ผู้ปกครองเมืองสงขลาหัวเขาแดง เป็นผู้ปกครองที่สร้างคุณประโยชน์ให้กับเมืองสงขลาเก่าเป็นอย่างมากโดยเฉพาะการสร้างป้อมปราการต่าง ๆ และเป็นต้นตระกูล ณ พัทลุง ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ประวัติเมืองสงขลาเก่า เดินทางโดยรถยนต์ถนนหมายเลข 408 และถนนหมายเลข 4308 ระยะทาง 2.4 กม ใช้เวลา 4 นาที จะถึงทางขึ้น 2) ป้อมหมายเลข 8 เป็นป้อมที่ตั้งอยู่บนเขาทางทิศเหนือ เชิงเขาแดง หันหน้าออกสู่ทะเลอ่าวไทย ในอดีตใช้เป็นป้อมสังเกตการณ์ ปัจจุบันเป็นป้อมที่สามารถชมวิวของปากน้ำทะเลสาบสงขลาได้ เดินทางโดยรถยนต์ถนนหมายเลข 4308 ระยะทาง 1.3 กม. ใช้เวลา 2 นาที จะถึง 3) ป้อมหมายเลข 1 ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกของเมืองสงขลาเก่า ห่างจากถนนหัวเขาแดง - ระโนด 240 ม. เป็นป้อมบนที่ราบ ติดกับคูเมืองอยู่ในบริเวณเดียวกัน เดินทางโดยรถยนต์ถนนหมายเลข 408 ระยะทาง 1.7 กม. ใช้เวลา 3 นาที จะถึง 4) ป้อมหมายเลข 9 เป็นป้อมบนที่ราบ ติดกับถนนหัวเขาแดง - เกาะยอ

เป็นป้อมที่มีความสมบูรณ์ เป็นป้อมแปดเหลี่ยมทรงสอบปลาย มีช่องสำหรับวางปืนใหญ่ ภายในป้อมเป็นเนินดินลาดเอียง มีกำแพงบังทั้ง 4 ด้านซึ่งมีช่องมองที่จะต้องมองเฉียงจึงจะเห็นภายนอกได้ เป็นป้อมที่ใช้ในการสู้รบป้องกันการรุกราน จากป้อมหมายเลข 9 สามารถเดินเท้าทางด้านหลังป้อมขึ้นไปประมาณ 300 เมตร จะถึง และ 5) ฐานเจดีย์บนภูเขาน้อย เป็นฐานเจดีย์ขนาดใหญ่ สมัยศรีวิชัย ภายในมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย โบราณวัตถุที่ขุดพบ เช่น จันทรศالا ศิเธรเทวดาศิลา

ภาพที่ 18 เส้นทางการเรียนรู้ที่ 1 จากศรีวิชัยสู่เมืองสงขลาเก่าหัวเขาแดง

เส้นทางที่ 2 เมืองสงขลาเก่าแหลมสน สามารถเดินทางโดยรถยนต์ขึ้นแพขนานยนต์จากอำเภอเมืองสงขลา หรือข้ามสะพานติณสูลานนท์มาจากเกาะยอ เริ่มต้นที่ 1) สุสานตระกูล ณ สงขลา ผู้ปกครองเมืองสงขลาเมื่อครั้งย้ายเมืองจากหัวเขาแดงมายังฝั่งแหลมสน เป็นชาวจีนที่มั่งคั่งขายรังนก และได้รับการสถาปนาเป็นเจ้าเมืองสงขลา ปกครองเมืองสงขลาจนมีความเจริญรุ่งเรือง จากจุดนี้สามารถเดินเท้าระยะทาง 500 ม.ประมาณ 7 นาที ไปยัง 4 วัดสำคัญของยุคนี้ซึ่งตั้งอยู่ติดกัน 2) วัดสุวรรณคีรี เป็นวัดที่ใช้ทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในช่วงที่เมืองสงขลาตั้งอยู่ที่แหลมสนและถือเป็นวัดประจำตระกูล ณ สงขลา นอกจากนี้ มีตำนานเล่าว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินได้เคยมาพำนักที่วัดแห่งนี้ด้วยเช่นกัน 3) วัดบ่อทรัพย์ มีบ่อน้ำขนาดใหญ่บริเวณด้านหน้า เรียกว่า “บ่อซับ” เป็นบ่อน้ำที่ซึมซับลงมาจากภูเขาน้อยเป็นที่มาของชื่อ “วัดบ่อทรัพย์” ในอดีตบ่อซับเป็นที่เลื่องลือในการรักษาโรค 4) วัดศิริวรรณาวาส ตั้งอยู่บนพื้นที่เชิงเขาโดยมีอุโบสถตั้งอยู่ในระดับที่สูงกว่าสิ่งปลูกสร้างอย่างอื่น สิ่งปลูกสร้างภายในวัดศิริวรรณาวาสประกอบด้วย อุโบสถ หอระฆัง มีอุโบสถและหอระฆังที่แสดงรูปแบบศิลปกรรมแบบท้องถิ่นภาคใต้ที่สวยงาม และ 5) วัดภูผาเบิก มีพระอุโบสถ หอระฆังฝีมือช่างพื้นถิ่นใต้ ศาลาการเปรียญ กุฏิเรือนไทย หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา พื้นถื่นปลายแหลมแบบเกาะยอ

เมืองสงขลาเก่าแหลมสน - 4 วัด

ภาพที่ 19 เส้นทางการเรียนรู้ที่ 2 เมืองสงขลาเก่าแหลมสน - 4 วัด

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยสามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อสำรวจ รวบรวม แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ในเขตเทศบาลเมืองสิงหนคร ได้ดังนี้ จากการสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูลประวัติศาสตร์ของ อำเภอสิงหนคร จังหวัด สงขลา โดยเฉพาะเขตเทศบาลเมืองสิงหนครแสดงให้เห็นว่ามีร่องรอยของประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่และเชื่อมโยงไปยัง ประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลาปัจจุบันได้ จากความเจริญรุ่งเรืองที่เคยเกิดขึ้นกับเมืองสิงหนครนั้น ส่งผลให้เมือง สิงหนครเป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณสถานต่าง ๆ จำนวนมาก ซึ่งสามารถจำแนกสถานที่สำคัญจัดทำเป็นชุดข้อมูล ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ป้อมปราการ บุคคลสำคัญ และศาสนสถาน และนำชุดความรู้ดังกล่าวไปเผยแพร่ บนแพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อการเรียนรู้ที่ยั่งยืน พบว่า สอดคล้องกับความต้องการของเทศบาลเมืองสิงหนคร ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน และประชาชนในพื้นที่ที่ต้องการให้มีการกล่าวถึง เน้นย้ำ และพัฒนาเมืองสิงหนคร ให้มากขึ้นในแง่ภูมิของเมืองประวัติศาสตร์ที่เคยถูกกลืนเลือนอันเนื่องมาจากปัจจุบันเมืองสิงหนครเป็นที่ตั้งของ ท่าเรือน้ำลึกและคลังปิโตรเลียม ตลอดจนหน่วยงานสนับสนุนด้านการขุดเจาะน้ำมันในอ่าวไทย รวมถึงสถาน ประกอบการแปรรูปสัตว์น้ำต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก จึงทำให้มีภาพลักษณ์ที่โดดเด่นในเรื่องของพื้นที่อุตสาหกรรม มากกว่าพื้นที่แห่งการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ การจัดเก็บชุดข้อมูลในลักษณะนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ มุกข์ดา สุขธาราจารย์ และจริยา สุพรรณ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการจัดเก็บข้อมูลเรื่องเล่าของชุมชนเพื่อเพิ่มศักยภาพ การท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองแวม จังหวัดพิจิตร โดยสามารถนำมาพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยว 2 รูปแบบ คือ การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและเชิงวัฒนธรรม (มุกข์ดา สุขธาราจารย์ และจริยา สุพรรณ, 2567) ซึ่งจากการจัดทำ เส้นทางเรียนรู้ดังกล่าวสามารถสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การจัด รวบรวมข้อมูลแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ยังสอดคล้องต่อความต้องการของหน่วยงานภาครัฐ เช่น เทศบาลเมืองสิงหนคร โดยเฉพาะสถานศึกษาที่จะได้นำองค์ความรู้เผยแพร่ต่อไปเพื่อสร้างการรับรู้ให้แก่เยาวชน ทั้งนี้เนื่องจากประชาชน ในพื้นที่หลายครัวเรือนละทิ้งอาชีพที่สืบทอดมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษเพื่อไปประกอบอาชีพในสถานประกอบการ

ภาคอุตสาหกรรม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศส่งผลให้เกิดการขาดแคลนน้ำในบางฤดูกาล ผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ รายได้ไม่เพียงพอ ทำให้เยาวชนและวัยแรงงานส่วนหนึ่งย้ายถิ่นฐานออกนอกพื้นที่ เพื่อหางานทำในแหล่งเมืองมากขึ้นส่งผลให้อำเภอสิงหนครถูกจัดลำดับเป็นอำเภอที่มีสัดส่วนความยากจนมากที่สุด เป็นลำดับที่ 2 (สิริลักษณ์ ทองพูน, 2565) เมื่อประชากรหายไปจากพื้นที่ช่องว่างของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จากรุ่นสู่รุ่นจึงเกิดขึ้น แหล่งโบราณสถานที่ทรงคุณค่าหลายแห่งกลายเป็นเพียงซากปรักหักพังที่ซบเซาสำหรับชาวบ้านในละแวกนั้น ๆ ดังนั้น การรวบรวมข้อมูลของสถานที่ต่าง ๆ จึงมีความสำคัญต่อการร้อยเรียงประวัติศาสตร์ เข้าด้วยกันเพื่อเขียนภาพเมืองสิงหนครขึ้นใหม่ในมิติของพื้นที่แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลาปัจจุบัน ที่เชื่อมโยงมายังสิงหนคร เริ่มต้นตั้งแต่สมัยศรีวิชัย เมืองสงขลายุคเขาแดง และเมืองสงขลายุคแหลมสน โดยเมื่อชุดความรู้เหล่านี้ได้ส่งต่อไปยังกลุ่มเยาวชนในพื้นที่ก็จะสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปประกอบอาชีพหลัก หรืออาชีพเสริมเพื่อยกระดับรายได้และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และที่สำคัญเพื่อการเป็นเตรียมความพร้อมของคนในพื้นที่เพื่อร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการผลักดันพื้นที่ที่ได้รับการผลักดันเข้าสู่การเป็นมรดกโลกอย่างเต็มตัว

สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การสร้างเส้นทางการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในเขตเทศบาลเมืองสิงหนคร พบว่า แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ กระจายตัวอยู่ในบริเวณเขาแดง และแหลมสน ตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ ของเมืองสิงหนครที่ตั้งอยู่บริเวณปากน้ำของทะเลอ่าวไทยมีพื้นที่ติดกับทะเลสาบทั้ง 3 ทิศ และสลับกับภูเขาขนาดใหญ่ การเดินทางมายังเมืองสิงหนครสามารถมาได้ 2 เส้นทาง ได้แก่ ทางแพขนานยนต์จาก บ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา และทางรถยนต์ จากเส้นทางหลวง 407 และ 408 ข้ามสะพานติณสูลานนท์เข้าสู่เทศบาลเมืองสิงหนคร ซึ่ง การเดินทางทั้ง 2 วิธีจะมีจุดตั้งต้นอยู่บริเวณเขาแดง โดยผู้วิจัยเลือกสถานที่ที่สามารถผูกเป็นเส้นทางการท่องเที่ยว โดยพิจารณาจากการเดินทาง ระยะทาง ประวัติศาสตร์และความสำคัญของสถานที่ ดังนั้น เส้นทางการเรียนรู้ที่ 1 จากศรีวิชัยสู่เมืองสงขลาเก่าหัวเขาแดงจึงเริ่มต้นจากบริเวณนี้ซึ่งสอดคล้องกับประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลาเก่า ที่เกิดขึ้นบริเวณเขาแดง ได้แก่ 1) สุสานสุลต่านสุลัยมาน 2) ป้อมหมายเลข 8 3) ป้อมหมายเลข 1 4) ป้อมหมายเลข 9 5) ฐานเจดีย์บนภูเขาน้อย สำหรับเส้นทางการเรียนรู้ที่ 2 เมืองสงขลาเก่าแหลมสน - 4 วัด ได้แก่ 1) สุสานตระกูล ณ สงขลา 2) วัดสุวรรณคีรี 3) วัดบ่อทรัพย์ 4) วัดศิริวรรณาวาส 5) วัดภูผาเบิก ซึ่งการจัดทำเส้นทางการเรียนรู้ ตามรอยประวัติศาสตร์สอดคล้องกับงานวิจัยของ พสขนันท์ บุญช่วย และวันวิสาข์ พรหมจัน ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง เส้นทางการท่องเที่ยวตามรอยสิ่งศักดิ์สิทธิ์และวิถีชีวิตมอญรามัญนครเขื่อนขันธุ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยได้ศึกษา ความเป็นไปได้ในการสร้างเส้นทางการท่องเที่ยว (พสขนันท์ บุญช่วย และวันวิสาข์ พรหมจัน, 2568) ซึ่งการจัดทำ เส้นทางการเรียนรู้ทั้ง 2 เส้นทางทำให้การเดินทางเพื่อศึกษาเส้นทางประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลาเก่ามีความชัดเจน และรวดเร็วยิ่งขึ้น ผลจากการสังเคราะห์เส้นทางการเรียนรู้ทั้ง 2 เส้นทาง ไม่เพียงแต่เป็นการรวบรวมข้อมูลหลักฐาน เชิงประวัติศาสตร์แต่ยังเป็นการสร้าง “แผนที่ทางปัญญา” ให้แก่ชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ มนัสสวาส กุลวงศ์ และคณะ ที่เน้นย้ำถึงการออกแบบกิจกรรมเชิงประสบการณ์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ฐานทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น ปรับนิเวศการเรียนรู้ (Learning Ecosystem) ให้กลายเป็นห้องเรียนที่มีชีวิต (มนัสสวาส กุลวงศ์ และคณะ, 2568) สอดคล้องกับงานวิจัยของ บัญญัติ แพรกปาน และคณะ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์บริเวณ เมืองเก่าในจังหวัดสงขลา ที่มุ่งการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์บริเวณเมืองเก่าในจังหวัดสงขลาและการมีส่วนร่วม ของชุมชนในการออกแบบการท่องเที่ยว (บัญญัติ แพรกปาน และคณะ, 2568)

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องนี้ สรุปได้ว่า การจัดทำชุดข้อมูลความรู้ เพื่อกำหนดเป็นเส้นทางการเรียนรู้ตามรอยประวัติศาสตร์ สอดคล้องกับความต้องการของหน่วยงานภาครัฐ เช่น เทศบาลเมืองสิงหนคร สถานศึกษา รวมถึงผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน และประชาชนในพื้นที่ ตลอดจนหน่วยงานภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ เช่น บริษัทสำรวจและผลิตปิโตรเลียมในอ่าวไทย ที่ทุกฝ่ายมีความประสงค์ร่วมสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้แก่เมือง สิงหนครให้โดดเด่นในมิติของประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และการเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์เมืองสงขลาเทียบเท่ากับภาพลักษณ์เดิมที่โดดเด่นในภาคอุตสาหกรรมมานับทศวรรษ ซึ่งจากการจัดลำดับความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมตามเส้นทางประวัติศาสตร์ของเมืองสงขลาเก่าทั้งฝั่งหัวเขาแดง และแหลมสน และแหล่งโบราณสถานที่มีอายุร่วมสมัยกับอาณาจักรศรีวิชัยที่มีอายุเก่าแก่ก่อนการเกิดเมืองสงขลาเก่า สามารถจำแนกข้อมูลออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) ป้อมปราการ 2) บุคคลสำคัญ และ 3) ศาสนสถาน และได้จัดทำเป็นสื่อการเรียนรู้ออนไลน์ HU MOOC บนแพลตฟอร์ม Lifelong Learning ของมหาวิทยาลัยหาดใหญ่เพื่อให้ประชาชนที่สนใจได้เข้ามาเรียนรู้ นอกจากนี้ ได้มีการนำแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์เหล่านี้มาจัดทำเป็นเส้นทางการเรียนรู้ จำนวน 2 เส้นทาง ได้แก่ 1) เส้นทางการเรียนรู้ที่ 1 จากศรีวิชัยสู่เมืองสงขลาเก่าหัวเขาแดง และ 2) เส้นทางการเรียนรู้ที่ 2 เมืองสงขลาเก่าแหลมสน - 4 วัด เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ตามแต่ละยุคสมัยภายใต้ข้อจำกัดของเวลา สถานที่ และการเดินทาง โดยเส้นทางเหล่านี้สามารถนำไปต่อยอดเป็นการออกแบบการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ได้อีกด้วย นอกจากนี้ งานวิจัยนี้ยังก่อให้เกิดแนวคิดในการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและการพัฒนาเมืองสู่การเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้แต่อย่างไรก็ตามเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนผู้วิจัยสรุปข้อเสนอแนะ ดังนี้ ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย เทศบาลเมืองสิงหนคร สถานศึกษา และหน่วยงานภาครัฐ/เอกชนที่เกี่ยวข้องควรร่วมมือกันวางแผนและนโยบายเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ร่วมกันในการประชาสัมพันธ์ความโดดเด่นของพื้นที่ในมิติของประวัติศาสตร์ผ่านช่องทางสื่อออนไลน์ หรือการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างการรับรู้ถึงคุณค่าของแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ให้แก่เยาวชนหรือประชาชนในพื้นที่เพื่อการเป็นเจ้าบ้านที่ดีที่สามารถเล่าเรื่องบ้านเกิดของตนได้ด้วยความภาคภูมิใจ ถือเป็นการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อการยกระดับและขับเคลื่อนเมืองสิงหนครสู่เมืองแห่งการเรียนรู้ในลำดับต่อไป นอกจากนี้ เทศบาลควรพัฒนาเส้นทางการเรียนรู้และสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาโดยเฉพาะนักท่องเที่ยวจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น มาเลเซีย ส่วนข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรนำแผนที่ทางปัญญามรดกทางประวัติศาสตร์มาต่อยอดจัดกิจกรรมสำหรับคนในพื้นที่และนอกพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ เพื่อการมุ่งสู่การเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืน

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานจากหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) ภายใต้ชื่อ “การยกระดับศักยภาพของชิงกอร่าเมืองแห่งการเรียนรู้ : เทศบาลเมืองสิงหนคร จังหวัดสงขลา” สัญญาเลขที่ A13F670158 ประจำปีงบประมาณ 2567

เอกสารอ้างอิง

- บัญญัติ แพรกปาน และคณะ. (2568). การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์บริเวณเมืองเก่าในจังหวัดสงขลา. วารสารสังคมพัฒนาศาสตร์, 8(2), 237-249.
- พระครูโฆสิตพัฒนากุล และคณะ. (2567). การเปลี่ยนแปลงของภูมิรัฐศาสตร์ในย่านเมืองเก่าสงขลา. วารสารพุทธศาสตร์ มจร อุบลราชธานี, 6(3), 159-168.
- พสนันท์ บุญช่วย และวันวิสาข์ พรหมจีน. (2568). เส้นทางท่องเที่ยวตามรอยสิ่งศักดิ์สิทธิ์และวิถีชีวิตมอญรามัญนครเขื่อนขันธุ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว. วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม, 9(8), 174-187.
- มนัสสวาส กุลวงศ์ และคณะ. (2568). การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ชุมชนวัฒนธรรมวิถีตาลโตนด ตำบลบางเขียด อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 8(1), 31-45.
- มุกชดา สุขธาราจารย์ และจริยา สุพรรณ. (2567). การจัดเก็บข้อมูลเรื่องเล่าชุมชนเพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองแรม จังหวัดพิจิตร. วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม, 8(2), 36-50.
- วาทีณี ถนอมพลกรัง. (2554). การสร้างภาพสันนิษฐานป้อมเมืองสงขลาเก่า (หัวเขาแดง) อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ด้วยโปรแกรม 3 มิติ. ใน สารนิพนธ์ ภาควิชาโบราณคดี. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วุฒิชัย เพชรสุวรรณ. (28 มิ.ย. 2568). ประวัติศาสตร์เมืองสงขลาเก่า. (อังศณา ณ สงขลา, ผู้สัมภาษณ์)
- สิริลักษณ์ ทองพูน. (2565). การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานวัฒนธรรม อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- สืบสกุล ศรีสุข. (29 มิ.ย. 2568). สงขลาสู่มรดกโลก. (อังศณา ณ สงขลา, ผู้สัมภาษณ์)
- โอวาท โกญจนวรรณ. (2531). การศึกษาป้อมเมืองสงขลาเก่า กิ่งอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา. ใน สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาโบราณคดี. มหาวิทยาลัยศิลปากร.